

САМІТ ЛІДЕРІВ ДЕРЖАВ ШАНХАЙСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ГОЛОВУВАННЯМ ІНДІЇ

О. Борділовська, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

Здійснено аналіз онлайн-саміту держав, які входять до Шанхайської організації співробітництва. Проаналізовано основні заяви лідерів країн-учасниць та перспективи роботи цього багатостороннього формату з урахуванням сучасних викликів і змін на міжнародній арені.

Висновки

1. Шанхайська організація співробітництва (ШОС) як альтернатива західним багатостороннім структурам поступово перетворюється з безпекового регіонального форуму переговорного типу на ширший проєкт.

2. ШОС залишається організацією, яка відкрито не підтримує, але жодним чином і не засуджує дії Російської Федерації – однієї з учасниць. Небажання повністю відійти від співпраці з Москвою продиктоване передусім геополітичними міркуваннями. Держави – члени ШОС, за винятком країни-агресорки, продовжують показово демонструвати свій нейтралітет щодо війни в Україні й намагаються її не обговорювати під час робочих засідань. Заклики до переговорів та припинення «конфлікту» мають загальний характер, водночас усі держави продовжують розвивати економічні відносини з Росією.

3. Під час саміту Путін заявив, що Україна – «недружня до Росії держава – проєкт Заходу». Він здійснив чергову спробу виправдатися за проведення «спеціальної воєнної операції» в Україні, закликаючи до підтримки протистояння Росії із Заходом. Натомість показовим став заклик президента Казахстану К.-Ж. Токаєва утриматися від геополітичного розлому між Заходом та Сходом. Він також висловив думку, що було би небажано подавати інформацію про таку конфронтацію в заключному документі саміту – Делійській декларації.

4. Індія передає головування в Організації Казахстану, який уже заявив про важливість узгоджених дій і спільних відповідей на виклики, що постали перед світом. Можна очікувати, що наступного року ШОС матиме більш компромісний порядок денний. Так само прогнозовано є активізація відносин РФ з країнами ШОС на тлі західних санкцій і згортання співпраці із Заходом.

Оновлення формату

Місцем організації віртуального саміту ШОС була столиця Індії – Нью-Делі. До участі в заході, який проходив 4 липня 2023 р. під головуванням Індії, були запрошені всі країни – учасниці ШОС: Китай, Росія, Казахстан, Киргизстан, Пакистан, Таджикистан, Узбекистан та Іран. Ще дві країни – Білорусь і Монголія – брали участь у саміті як спостерігачі, а Туркменістан – як гість головної країни. Крім того, було запрошено керівників шести міжнародних та регіональних організацій: ООН, АСЕАН¹, СНД, ОДКБ, ЄАЕС та НВЗДА².

Відкриваючи засідання, прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді привітав Голову КНР Сі Цзіньпіна, президента РФ Володимира Путіна, прем'єр-міністра Пакистану Шехбазу Шаріфа (усі троє підтвердили свою участь лише 30 червня), лідерів Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Узбекистану, і вперше – Ірану, що набув повноправного членства у ШОС після того, як 27 листопада 2022 р. іранський парламент більшістю голосів схвалив законопроект про приєднання Ісламської Республіки Іран (ІРІ) до ШОС. Статус партнера по діалогу ІРІ отримала ще 2005 р. разом з Індією та Пакистаном, котрі закінчили процедуру вступу 2017 р. Процес остаточного прийняття Ірану розпочався 2021 р. на саміті ШОС в Душанбе і нині врешті завершився. Тепер, коли ІРІ стала повноправним членом Організації, інші учасники сподіваються на те, що Іран активно залучатиметься до розбудови нових транспортних та енергетичних коридорів, зокрема в обхід Росії.

Лідери держав Центральної Азії не приховували розчарування щодо скасування особистої зустрічі, натомість лідери КНР, Пакистану, а особливо РФ, вочевидь були задоволені віртуальним форматом, інакше їхня участь була би під питанням. Щодо сусідів Індії – Китаю та Пакистану – це пов'язано з традиційними проблемами у двосторонніх відносинах. Російську сторону організатори не бажали ставити в незручне становище через те, що Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Путіна, унаслідок чого президент РФ уникає візитів навіть у країни, які не ратифікували Римського статуту.

Держава-агресор у ШОС

Це була перша участь Путіна в багатосторонньому форматі після спроби заколоту ПВК Вагнера наприкінці червня. Для очільника Росії саміт був важливим через останні події в країні, а зустріч ШОС – однією з небагатьох глобальних можливостей для Путіна продемонструвати свій контроль над владою. У той же час для Індії, що головує в ШОС і приймала саміт, ключовий пріоритет – балансування між Заходом та Сходом, забезпечення власних інтересів, зокрема продовження боротьби з «транскордонним тероризмом» з боку Пакистану та вирішення територіальних спорів з Китаєм. Експерти зазначають, що Китай і Росія

¹ Асоціація держав Південно-Східної Азії.

² Нарada щодо взаємодії та заходів довіри в Азії.

намагаються перетворити ШОС на антизахідне угруповання, але це не узгоджується з незалежною зовнішньою політикою Індії³.

Через кілька днів після свого візиту до Сполучених Штатів прем'єр-міністр Нарендра Моді провів розмову з президентом Росії. Тобто напередодні саміту ШОС, а саме 30 червня цього року, лідер Індії знову закликав до «діалогу та дипломатії» з метою припинення «конфлікту в Україні». Він також висловив підтримку діям Путіна 24 червня задля припинення заколоту в Росії. Під час розмови, яка, за словами Кремля, відбулася «з ініціативи індійської сторони», прем'єр-міністр Моді також поінформував Путіна про свій нещодавній візит до Вашингтона та майбутні зустрічі у багатосторонніх форматах. Президент РФ натомість повідомив співрозмовникові про останні події в Росії⁴.

У своєму виступі на саміті російський президент подякував прем'єр-міністру Індії за організацію зустрічі та зазначив, що реалізація багатьох документів і рішень, які були підготовлені для цього саміту, сприятиме зміцненню стратегічного партнерства з Індією, додавши, що Росія підтримує Нью-Делі в усіх проектах. Путін також акцентував увагу на активізації співпраці РФ з державами ШОС: «Торгівля Росії з державами – членами об'єднання минулого року збільшилася більш ніж на третину – 37 %, досягнувши рекордних 263 млрд. За січень – квітень цього року додала ще 35 %». Він, крім того, звернув увагу на збільшення частки національних валют у взаємних розрахунках, повідомивши, що понад 80 % угод між РФ та КНР наразі здійснюються в рублях та юанях, а частка рубля в експортних операціях з усіма країнами ШОС минулого року перевищила 40 %. «Ми продовжимо зміцнювати зв'язки з державами – членами ШОС», зазначив Путін.⁵ За його словами, Росія рішуче виступить проти санкцій і «провокацій» Заходу⁶.

РФ серйозно зацікавлена в розширенні Організації за рахунок дружніх до неї держав. Наприкінці минулого тижня на презентації Національного центру народної дипломатії ШОС з окремою заявою щодо майбутнього саміту Організації виступив глава МЗС РФ Сергій Лавров. Він звернув увагу на те, що на засіданні буде остаточно оформлено повноформатне членство Ірану та підписано меморандум, який запустить процедуру приєднання до ШОС Білорусі⁷. «Відтепер шосівський простір, з урахуванням і нових членів, і держав – партнерів з діалогу, тягнеться від Європи та Близького Сходу до Південної та Південно-Східної Азії. Зрозуміло, продовжується розгляд додаткових заявок від зацікавлених країн», –

³ Див.: URL: <https://www.unian.net/world/sammit-shos-2023-v-nyu-deli-analitiki-rasskazali-chego-ozhidat-12315348.html>

⁴ Див.: URL: <http://surl.li/ivfmt>

⁵ Див.: URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/news/2023/07/04/983608-putin-ob-uvelichenii-torgovli-s-chlenami-shos>

⁶ Див.: URL: <http://surl.li/ivfnc>

⁷ Наразі Білорусь була запрошена на саміт як спостерігач, у своєму виступі Лукашенко підтвердив готовність до повноцінного членства.

зазначив Лавров⁸.

Розширення тематики ШОС

Тема цьогорічного саміту – «На шляху до безпечного ШОС» (*Towards a SECURE SCO*). Гасло є ідеєю МЗС Індії: *SECURE* – це аббревіатура з перших літер слів: *security* (безпека), *economy and trade* (економіка й торгівля), *connectivity* (взаємопов'язаність), *unity* (єдність), *respect for sovereignty and territorial integrity* (повага до суверенітету та територіальної цілісності), *environment* (довкілля). Особливістю цьогорічного саміту стало розширення традиційного порядку денного Організації, до якого також будуть додані питання щодо економічної та продовольчої безпеки. Саме Індія, яка 2023 р. головує і в ШОС і в *G20*, активно просуває цю проблематику.

За висловом генсека ШОС Чжан Міна, говорячи про продовольчу безпеку, необхідно впроваджувати інновації, інтелектуальні підходи в сільському господарстві, удосконалювати ланцюжки постачання. Крім того, Чжан Мін у промові на цьогорічному Петербурзькому міжнародному економічному форумі підкреслив, що *ШОС виступає проти обмежень у світовій торгівлі та проти політики санкцій, до якої вдаються країни Заходу*. Питання про те, як саме можна протистояти такій політиці, також було на порядку денному 4 липня.

У вітальному виступі головуючого на саміті Н. Моді насамперед привертає увагу зауваження, але різка критика Пакистану, яка прозвучала, швидше за все, через те, що Індія і Пакистан традиційно звинувачують одне одного в підтримці терору. Зокрема, прем'єр-міністр Індії наголосив на боротьбі з тероризмом як одному з основних завдань ШОС і сказав, що «деякі країни» використовують транскордонний терор як інструмент своєї політики, відповідно, ШОС не повинна соромитися критикувати такі країни. Трохи згодом прем'єр-міністр Пакистану Шехбаз Шаріф заявив, що тероризм, у всіх його формах і виявах, потрібно засуджувати «чітко і недвозначно» та «за будь-яких обставин слід уникати спокуси використовувати його як палицю для дипломатичного набору балів»⁹.

Показовим став виступ *президента Казахстану*. Акцентуючи на завданнях *Шанхайської організації співробітництва*, Касим-Жомарт Токаєв підкреслив, що «на цьому етапі магістральним завданням наших країн має стати недопущення геополітичного розлому між Сходом та Заходом. Шанхайська організація співробітництва може і має запропонувати світовій спільноті своє бачення сталого світу»¹⁰.

Казахстан переймає від Індії головування в ШОС і продовжить формувати порядок денний Організації, заснованої передусім з міркувань регіональної

⁸ Див.: URL: <https://www.kommersant.ru/doc/6082244>

⁹ Див.: URL: <http://surl.li/ivfmr>

¹⁰ Див.: URL: <https://kz.kursiv.media/2023-07-04/zmzh-tokaev/>

безпеки. Цілком імовірно, що казахстанська ініціатива про створення при Регіональній антитерористичній структурі (РАТС) ШОС Центру інформаційної безпеки, з якою Токаєв виступив на саміті ШОС іще 2019 р., перейде зі стадії обговорення у практичну площину.

Також Казахстан планує наповнити реальним змістом роботу контактної групи ШОС – Афганістан. Сьогодні цьому заважає питання щодо можливого міжнародного визнання уряду талібів та Ісламського Емірату Афганістан. Якщо Казахстан включить питання співпраці з Афганістаном до пріоритетних напрямів ШОС на 2023–2024 рр., то, вірогідно, отримає підтримку більшості її членів. Причому йдеться про важливість виходу за рамки надання гуманітарної допомоги та залучення афганської влади до створення нових транспортних коридорів.

У своєму зверненні *Голова КНР Сі Цзіньпін* обмежився загальними заявами. Він закликав ШОС зосередитися на прагматичній співпраці для прискорення економічного відновлення й рухатись у правильному напрямку, а також зміцнювати солідарність і взаємну довіру. Для цього пропонується посилення обмінів і можливостей взаємного навчання між країнами, а також посилення зусиль, спрямованих на захист регіонального миру та досягнення спільної безпеки.

Перспективи розвитку ШОС

Шанхайська організація співробітництва все частіше закликає до справедливого світового порядку, позиціонуючи себе як важливого актора не лише регіонального, а й глобального рівня. У Делійській декларації – підсумковому документі саміту ШОС – вказується, що формування «більш представницького» та багатопольярного світового порядку відповідає інтересам усього світу. Підкреслюється, що діяльність Організації не має конфронтаційного характеру: «Держави-члени підтверджують, що ШОС не спрямована проти інших держав і міжнародних організацій і відкрита до широкого співробітництва з ними відповідно до цілей і принципів Статуту ООН, Статуту ШОС і міжнародного права на основі врахування взаємних інтересів та спільних підходів до вирішення регіональних і глобальних проблем. Держави-члени відповідно до принципів Хартії ШОС проводять політику, яка виключає блокові, ідеологічні та конфронтаційні підходи до вирішення проблем міжнародного та регіонального розвитку, протидії традиційним і нетрадиційним викликам і загрозам безпеці»¹¹.

Декларація також пропонує інші спільні заяви щодо дерадикалізації, цифрової трансформації, боротьби з тероризмом, зміною клімату тощо. Варто підкреслити: *повного консенсусу щодо спільної заяви не було досягнуто*. Зокрема, Індія тримається осторонь заяв щодо економічної співпраці в межах ініціативи Китаю «Один пояс, один шлях» (через деякі проекти на території Кашміру, підконтрольній Пакистану). Також Індія не приєдналася до спільної заяви щодо

¹¹ Див.: URL: <http://surl.li/ivfoe>

Стратегії економічного розвитку ШОС до 2030 року, вказавши на певні розбіжності у поглядах¹².

Отже, саміт ШОС в Нью-Делі вкотре продемонстрував спільне бачення державами-членами майбутнього міжнародного порядку денного і водночас засвідчив існування великих розбіжностей у підходах учасників до конкретних проєктів і напрямів співпраці. Зі збільшенням кількості учасників цієї Організації розбіжності у їхніх поглядах також збільшуватимуться, відповідно ефективність Шанхайської організації співробітництва як майданчика для переговорів та багатостороннього формату залишатиметься під питанням.

¹² Див.: URL: <http://surl.li/ivfoo>